

KULTURPOLITIK

Allmänna bibliotek - en borgerlig idé

Publicerat 2007-06-21 09:22

Tack vare den nästan bortglömda högerpolitikern Valfrid Palmgren kan alla i dag låna böcker gratis på biblioteken. I det offentligt finansierade biblioteket såg Valfrid Palmgren en uppfostringsanstalt som skulle mildra klassmotsättningarna, skriver Ingrid Elam i DN Kulturs artikelserie om kulturpolitikens riktning. debatt

Biblioteket skall vara öppet för alla. Lånen skall vara gratis. Staten skall garantera att det i varje stad finns ett välutrustat bibliotek, men biblioteken skall inte styras av vare sig politiken, marknaden eller religiösa samfund. I stället skall där finnas sakkunniga som representerar olika smakinriktningar och kunskapsområden.

Låter detta som kulturpolitik från 2000-talet, brett parlamentariskt förankrad hitom gränsen mot nyliberal marknadstänkande? Det är det inte. Det är en kort sammanfattning av ett litet häfte från 1909 med titeln "Biblioteket - en ljushärd". Författaren heter Valfrid Palmgren och var mycket borgerlig och kulturkonservativ. 1910 blev hon som första kvinna invald i Stockholms stadsfullmäktige för konservativa Allmänna valmansförbundet.

Det var inte första gången hon var första dam och inte sista heller. Valfrid Palmgren var pionjär i många sammanhang men framför allt inkarnerar hon den svenska kulturtanten. Hon som inte bara bär upp kulturen utan också bedriver ett ihärdigt och oglamoröst grundläggnings- och befästringsarbete i dess tjänst. En garant för kulturell infrastruktur.

Hon siktade mot basen, men kunde ha gått rakt upp i toppen, förutsättningarna var goda. Hon bokstavligen föddes in i den första samskolan i Europa, Palmgrenska skolan, som hade grundats av hennes far. 1895 tog hon studenten, 1896 började hon som lärare vid faderns skola, samtidigt som hon studerade vid Uppsala universitet, där hon klarade av sina examina i rask takt och blev filosofie doktor 1905 i romansk filologi. Samma år blev hon första kvinnliga amanuens vid Kungliga Biblioteket.

Hon var den första kvinnan som släpptes in på föreläsningar vid universitetet i Marburg och Christ Church College i Oxford. Nästan alltid först. Det måste ha varit slitsamt men bra för självförtroendet. Och gubbarna fick något att titta på, rak näsa, klar blick och bestämd men sensuell mun. Kvarnhjulshatt med strutsplymer fullbordar porträttet av en bildad överklassdam med dragning åt filantropi, en sådan som Strindberg häcklade i "Röda rummet". Men den bilden stämmer inte helt. Hon var alls ingen välgörenhetsdam. Tvärtom kom hon att bekämpa filantropin inom biblioteksrörelsen.

Det var en resa till USA 1907 som styrde henne bort från the happy few på de akademiska höjderna mot en folkbildning för alla. I USA låg biblioteken i centrum, inte bara geografiskt utan även kultur- och utbildningspolitiskt. Tillgången till böcker var en medborgerlig rättighet. "Det fria offentliga biblioteket är i Förenta Staterna den lägsta bottensskolan såväl som den högsta, lärdaste högskolan" konstaterade Valfrid Palmgren entusiastiskt. Hon kom hem från USA med en livsuppgift som hon löste på fyra år. Hon startade en kampanj för offentligt finansierade bibliotek efter den amerikanska modellen. Hon fick också uppdraget att som ensamutredare föreslå statliga åtgärder "för främjande av ett allmänt biblioteksväsen". Och hon grundade Sveriges första barn- och ungdomsbibliotek 1911.

Ur dagens perspektiv ser Valfrid Palmgren ut som en folkbildare till vänster snarare än till höger på den politiska skalan, men hon hamnade faktiskt i motsättning till folkrörelsen i början av förra seklet. Folkrörelsen satsade på arbetarbibliotek och läsecirklar som hölls samman av ideologisk och klassmässig gemenskap. Palmgren ville se biblioteket som ett medborgarhus och hon tyckte egentligen inte alls om beteckningen folkbibliotek, eftersom själva ordet folk förknippades med lägre samhällsskikt. "I allmänhet betraktas hos oss folkbildning o dyl som en akt av nedlåtenhet och välgörenhet från de sk högre klassernas sida gentemot det öfriga folket", skrev hon 1910 i "Om folkkupplysning".

Hela folket, alla klasser behöver enligt henne en uppfostran som bland annat skall mildra klassmotsättningarna. I

den processen spelar det allmänna biblioteket en demokratiserande roll. Det ställer stora krav på bibliotekarien. Han - eller hon som det oftast kom att bli efter den amerikanska modellen - måste inte bara vara välutbildad och beläst utan också "hysa verklig böjelse för sitt kall och känsla och intresse för allmänheten". Staten skall bekosta vackra bibliotek mitt i staden, "ljushärdar" dit människor gärna söker sig. Bekväma läsplatser och välhållna böcker skall få människor ur alla samhällsskikt att mötas.

Likt en bibliotekens Alva Myrdal intresserar hon sig för varje detalj som skall bidra till helheten: katalogen skall exempelvis vara utförlig med korta innehållsbeskrivningar av varje bok. Böckerna skall stå i öppna hyllor i stället för i slutna magasin, så att även den läsovane kan bläddra fritt och leta sig fram. Bibliotekarien skall bemöta den enskilde med respekt och finkänslighet. Valfrid Palmgren var inte elitist, däremot individualist ända ut i högra handens fingerspetsar. Det ledde henne också till övertygelsen att bibliotek och folkbildning skall stå utanför såväl dagspolitik som religion. Politik och religion är privatsaker.

Att Valfrid Palmgren förordar offentligt stödda bibliotek hindrar alltså inte att den enskildes valfrihet och ansvar för den egna uppfostran är helt centrala för henne. Valfriheten hade dock sina fasta gränser. "Smutslitteratur" och andra osedligheter hörde inte hemma i Palmgrens bibliotek. Där skilde hon sig inte från andra folkbildare, hon trodde att läsning förädlar och därmed också att fel slags läsning fördärvar. Synen på populärlitteraturen har förändrats sedan dess, även inom biblioteksvärlden, men övertygelsen att biblioteket är en frizon värd offentligt och allmänt stöd, med "högre mål än självisheten och penningbegäret skapar" och "ytterst samhället till gagn" är inte överspelad.

Om man bortser från vissa delar av den höger Valfrid Palmgren tillhörde, där numera nyliberaler drömmer om en marknad som ersätter samhället, är fria boklån i själva verket ett av de få kulturpolitiska mål som fortfarande har ett brett och självklart parlamentariskt stöd. När kulturminister Lena Adelsohn Liljeroth nyligen intervjuades i radio fick frågan om boklån ett snabbt och tydligt svar: de skall vara fria.

I övrigt härskar dock sammanblandning av staten och marknadens roller, både på kulturdepartementet och i debatten. I den aktuella diskussionen om hur ett stöd till översättning av svensk litteratur skulle kunna se ut har exempelvis förslaget väckts att förläggarföreningen och författarförbundet tillsammans med staten skulle upprätta ett informationskontor för svensk litteratur. En sådan allians mellan kommersiella, fackliga och samhällseliga intressen skulle Valfrid Palmgren ha förkastat. Hon såg i litteraturen en "oförytterlig medborgerlig rättighet" och därmed en rent statlig angelägenhet. För henne var staten överordnad både politik och marknad, eftersom staten är vi, alla medborgare.

Ingrid Elam

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt.